

SOMORJAI ÁDÁM, OSB

MINDSZENTY JÓZSEF ÉS A BRIT DIPLOMÁCIA JELENTÉSEI, II. RÉSZ

Újabb iratok 1945 október–decemberéből

Mindszenty József 1945 folyamán haladéktalanul fölvetta a kapcsolatot a Szövetséges Ellenőrző Bizottság brit tagjával. Előbb veszprémi püspökként, amikor közölte esztergomi érseki kinevezését Sir Alvary Gascoigne budapesti brit politikai megbízottal, egyben átadott neki néhány följegyzést, amelyekben tiltakozott a megszálló szovjet katonák rémtettei ellen és kérte a brit misszióvezető segítségét Rómába utazásához.¹ Jelen írásunkban, előző közlésünk folytatásaként, az 1945. október–decemberi periódust vizsgáljuk, szintén brit levéltári források alapján.²

A levéltári gyűjtés területén köszönetet mondunk Peres Szilviának, aki az alapkutatót a helyszínen végezte és csak utólagos néhánynapos ellenőrzés alatt kellett az eredeteket konzultálni.³ A brit külpolitikai iratokban egyelőre nem találtunk magyar eredeti szövegeket, csak azok angol fordítását.⁴

Kézenfekvő lett volna az Esztergomi Prímási Levéltárban őrzött kéziratok ellenőrzése és az annak alapján rekonstruálható magyar tervezetek, hivatali másodlatok közlése. Ezt azonban bonyolítja az a körülmény, hogy az ott őrzött anyag nem teljes, annak hányatott sorsa miatt nem csupán ott lenne szükség további részletes kutatásra, hanem az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is, mert az iratanyag nagy része továbbra is ott található. Ezt a munkát nagy precizitással elvégezte a kétkötetes alapos Mindszenty-monográfiája szerzője,⁵ de őt behatárolta az a körülmény, hogy nem vehette figyelembe a brit nemzeti levéltárban őrzött iratokat. S bár meglepődhetünk azzal, hogy adott esetben az eddigi publikációkat illetően a már feldolgozott levelekre szorítkozunk, azt látjuk, hogy a brit levéltárak azonban, ezen túl is, több és részletesebb vonatkozó információt őriznek ebből a periódusból. Ezért indokolt, a teljességre törekvés jegyében,

1 Lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *Mindszenty József és a brit diplomácia*. 1945. szeptember 13. és 18., in: *VERITAS Évkönyv 2015*. 209–226. (Az írás 2014-ben készült.)

2 Az 1946–1948 közti periódus vizsgálata egy további feladat lesz.

3 Köszönetünket kell kifejeznünk a Brit Nemzeti Levéltárnak, amely, szabályzata értelmében, a Brit Külügyminisztérium, a Foreign Office aktáit is, amennyiben konzultálhatók, nem csupán betekintésre és fénymásolásra, hanem fényképfelvétel készítésére is rendelkezésre bocsátja.

4 Ugyanakkor az amerikai diplomácia megőrizte az eredetét is. Ezért, amikor feltételezhetően vagy bizonyosan ugyanazon levélről van szó, akkor, adott esetben az amerikai levéltárakban őrzött példány alapján közöljük annak magyar nyelvű eredetijét.

5 Ennek kéziratát, megjelenése előtt alkalmam volt kézbevenni, lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975, I–II*. MTA Bölcsészettudományi Központ, Budapest 2015. – A továbbiakban értelemszerűen mindig az első kötetre történik utalás.

a téma új megközelítése. Érdeklődésünk középpontjában nem annyira a brit diplomácia által továbbított és Mindszentyvel kapcsolatos iratok teljessége áll, hanem Mindszenty bíboros, amennyiben az ő magatartása és álláspontja kiviláglik a brit misszió révén megküldött tájékoztatásokból, egyrészt az ő megnyilatkozásai (egyes levelei, amelyeket eredeti angol nyelven közlünk), másrészt az ő megnyilatkozásairól alkotott brit vélemény. Így nem foglalkozunk olyan Mindszenty-dokumentumokkal, amelyeknek címzettje nem a brit misszió vezetősége, hanem más politikai személyiségek, bár ezek egy része is megtalálható a brit iratokban.

A veszprémi püspökként 1945. szeptember 14-én aláírt, a helyi szovjet parancsnokhoz írt tiltakozó levél

Gascoigne az esztergomi bazilikában elhangzott székfoglaló beszédről megküldött október 9-i jelentésének⁶ második pontjaként megküldte Mindszenty egyik korábbi megnyilvánulásának angol fordítását, amit még veszprémi püspökként a helyi szovjet parancsnokhoz írt. Értékelése szerint ez a fellépés az új prímás bátorságáról és határozottságáról tesz tanúságot.⁷ Ennek a Mindszenty-levélnek a szövege magyarul az amerikai követségre eljuttatott változatban olvasható:⁸

Követ Úr!

Alulírott veszprémi püspök előadom a következő vallási sérelmet.⁹

Augusztus 12-én – mint az egész egyházmegye 304 templomában – Marcaliban is elolvasták papjaim a mellékelt püspöki körlevélnek megjelölt ama részét, amely a mód felett elharapózott és szított tánc-járvány ellen szól.

Augusztus 14-én az ottani orosz parancsnok magához hívatta a kanonok-plebánost és arról érdeklődött, miféle püspöki iratot kapott és olvasott fel. Papom tartalmilag ismertette a körlevelet. A parancsnok azt kezdte vitatni és helyteleníteni, minek akadályozni a fiatalság szórazkodását. Aztán közölte, hogy a jövőben felolvasás előtt a püspöki körlevelek bemutatandók és csak az ő engedélyével olvashatók fel, mert hátha fascista propagandát szolgál a körlevél.

Augusztus 17-én a rendőrséggel elvitette a plebániáról a körlevelet. Okul hozta fel: lefordítás után az orosz parancsnok a körlevelet meg akarja ismerni.

Amint arról értesültem, leiratban közöltem a kanonok-plebánossal, hogy addig, amíg a parancsnok ott működik, vagy rendelkezését meg nem változtatja, Marcali nem kap hivatalomtól főpásztori körlevelet.

6 Lásd alább.

7 „I have now the honour to transmit to you herewith copies in English translation of a letter which Bishop Mindszenty recently addressed, as Bishop of Veszprém, to the local Russian authorities in this district, which shows, I submit, courage and determination on the part of the new Primate.” Gascoigne brit megbízott 1945. október 16-án kelt 406. sz. (ikt. sz. 76/30/45, R 17900/9778/21) távirati jelentése Bevin külügyminiszternek Londonba, 2 pont. Jelzete: TNA FO 371/48517.

8 Mindszenty József veszprémi püspök 1945. szeptember 14-én kelt levele Schoenfeld amerikai követhoz. Gépelt, aláírt, indigós másolat. Jelzete: National Archives and Records Administration (A továbbiakban: NARA – Az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Levéltára Washington külterületén), Record Group 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Mission 1945, Box 65. 840.0–840.7 Catholic Church. – A példányon kézzel írt megjegyzés: „Delivered by Fr. Jarossi. 9/28/45.” Olvasatunkban a név helyesen: Jánosi József SJ – adta le 1945. szeptember 28-án.

9 Az angol követhoz eljuttatott példány nem szólítja meg a követet, hanem ezzel a mondattal kezdődik: „As Bishop of Veszpre, I have the following complaint to make, regarding offence to religion.”

A parancsnok ténykedésében a vallás-szabadság sérelmét látom. Az Egyesült Nemzetek garantálták még a megszállás előtt a fundamentális emberi jogok védelmét. Az emberi jogok egyik elseje a vallásszabadság. A templomokban a világi hatalom ne lépjen be, mert az a lelkiismereti szabadságnak súlyos sérelme lesz. Azt, hogy a püspök a kinyilatkoztatás alapján kívánja az ifjúság nevelését, ez az alapokmány szellemében nem tartozik katonai ellenőrzés alá.

Az ellen pedig, hogy ilyen pedagógiai kérdésekben nem hivatott egyén bíró akarjon lenni az Egyház püspöke és pedagógiája felett, ez ellen tiltakozom. Az ellen is, hogy körlevelemet elvitesse és feltételezze, hogy püspök fascista propagandát űz. Mire a parancsnok Marcaliba ért, arra én már az ú. n. fascisták fogságában ültem.

Ahogy én nem szólok bele, minő elvek szerint neveli katonáit a parancsnok, jóllehet érint engem is, híveimet is, mert ez az ő hivatása? épügy az Egyház nevelésébe a parancsnok se szóljon bele, azt ne bírálja. Ha nem táncolnak a magyarok, ezzel bizonyára nem sértik az Egyesült Nemzetek érdekeit. A magyarok most dolgozzanak, ez fontosabb, mint a mértéktelen szórakozás.

Egyébként az ügyet egyéni akcióként fogom fel, mert 304 helyből ilyesmi csak Zircen történt még.

Fogadja Követ Úr őszinte tiszteletemet.

Veszprém, 1945. szeptember 14.

bélyegző

Mindszenty József [s. k.]
veszprémi püspök¹⁰

Az 1945. október 7-én tartott esztergomi székfoglaló beszéd a brit jelentésekben

Gascoigne az esztergomi bazilikában elhangzott székfoglaló beszédről megküldött október 9-i jelentésében azt emeli ki, hogy Mindszenty hercegprímás jó pásztor óhajt lenni, aki életét adná népéért, egyházáért, hazájáért. A szertartáson résztvevő követségi munkatársa, Mr. William M. Carse mint szemtanú referálása alapján pedig kitért arra, amiről, mint írja, a magyar sajtó megfélelkezett: a hercegprímás sajnálkozott a nyilvánosságban gyakran elhangzó azon vélemény miatt, miszerint szakítani kell a múlttal és új baráti kapcsolatokat kell kialakítani. Mindszenty véleménye szerint éppen ellenkezőleg, folytatni kell a kiváló ősök hagyományát, mert a nemzet nem élhet tradíciók nélkül. Továbbá Carse tájékoztatta Gascoigne-t, miszerint a prímás Magyarországot egy olyan serleghez hasonlította, amelynek letört a felső pereme (látható utalásképpen Magyarország 1919. évi területi veszteségeire),¹¹ és hogy az ország gazdasági és politikai helyzete

10 Mindszenty József veszprémi püspök 1945. szeptember 14-én kelt a helyi szovjet parancsnokhoz intézett levelének változata. Az angol fordítást Gascoigne 406 (76/30/45) szám alatt terjesztette föl Bevin külügyminiszterhez. Jelzete: TNA FO 371/48517. A levél magyar nyelvű változatát megőrizte a State Department, mert ezt még szeptember 14-én Schoenfeld amerikai megbízott irodájába juttatta el. Ennek angol nyelvű szövege eltér a briteknek benyújtott változatától, de tartalmában hasonló. NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Mission 1945, Box 65. 840.0–840.7 Catholic Church. Az 1945. június 24-én kelt vonatkozó veszprémi püspöki körlevelével kapcsolatos marcali eseményeket és tiltakozó levelét az amerikai példány alapján már elemezte BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 392sk. Mint látjuk, a britekhez is eljutott egy példány.

11 Magyarország trianoni határait csak eme események után, 1947. február 10-én rögzíti újra a párizsi békeszerződés. E jelentés napján még elvileg a Horthy-féle megnagyobbított határokokban gondolkodtak a kortársak.

történetének mélypontját érte el.¹² Grigorjev, a szovjet misszió tanácsosa a szertartás után a magyar külügyminisztérium egyik titkárával folytatott magánbeszélgetésében nemtetszését fejezte ki a prímás eme megnyilvánulásai miatt.¹³ Gascoigne jelentését úgy foglalja össze, hogy a prímás igen bátor és energikus ember, aki azonban nem mindig van figyelemmel mások érzékenységére.¹⁴ Néhány nappal később megküldte a beszéd teljes szövegét is, a jelentésben pedig elemezte azt.¹⁵

Mindszenty 1945. október 7-én kelt levele a Dunától északra fekvő területek magyarsága érdekében

A brit levéltári anyagok közül egyelőre nem került elő az 1945. október 7-én, érseki beiktatása napján kelt levele, amelyet a Dunától északra való területek magyarságának üldözéséről és a határkorrekcióról írt. Azt, hogy nem csupán az amerikai, hanem az angol követnek is meg szándékozta küldeni, egyelőre Zakar András érseki titkár kézírásos

-
- 12 Utalva október 9-i távirati jelentésére ugyanezt megemlíti 1945. október 17-én kelt 441. sz. (ikt. sz. 168/27/45) átfogó jelentésében is: „In his address the Primate likened Hungary to a cup of which the top edge had been broken off (this simile apparently referred to the territorial losses suffered by Hungary in 1919) and he asserted that the political and economic position of Hungary was the worst in its history. He seems to be a man of great courage and energy though not always as tactful as he might be.” Jelzete: TNA FO 371/48470, 96–97. fol.
- 13 „2. The Prince Primate made a short address during which he spoke of the disasters caused by the war. Inter alia he said that he wished to be a good minister who, if it were necessary, would give his life for his people, his church and his country. He exhorted his congregation not to lose confidence or hope. The above remarks in the Bishop’s speech were published in the local press. What was not published, however, and what Mr. Carse has reported to me, were certain statements made by the Prince Primate in which he deplored an assertion which had been made in public recently that Hungary must break with the past and establish new friendships. The Primate argued that, on the contrary, Hungary must carry on the traditions of her illustrious ancestors, for an entire nation could not exist without its traditions. Furthermore Mr. Carse tells me that the Primate likened Hungary to a cup of which the top edge had been broken off (this simile apparently referred to the territorial losses suffered by Hungary in 1919), and he asserted that the economic and political positions of Hungary were the worst in its history. Monsieur Grigoriev, the Counsellor of the Soviet Mission, in a private conversation which he held after the ceremony with a Secretary of the Hungarian Ministry of Foreign Affairs expressed displeasure at these latter utterances of the Primate.” – Gascoigne brit megbízott 1945. október 9-én kelt 389 számú (ikt. sz. 76/25/45, Regisztrálva: R 17900/9778/21) távirati jelentés Bevin külügyminiszterhez Londonba, Jelzete: TNA FO 371/48517.
- 14 „3. All that I learn of the new Primate shows that, while he is a man of great courage and energy who may be relied on to face up to his convictions, he is not perhaps always as tactful as he might be.” I. h.
- 15 „4. The Primate pointed out to the congregation that as far as could be ascertained he was the 9th Primate and he said that he could not enter the arena of political strife for the present as, he stated, »we sail upon constitutionally unsafe waters.« He expressed the hope, however, that he would soon be able to associate himself with the task of reconstruction and the promotion of constitutional life. He deplored the present economic, constitutional, and moral »whirlpool« as well as the widespread disease caused by malnutrition. The Primate expressed his dislike of the present system of education of the youth of the country which he characterised as »foreign to our body and soul«”. – Gascoigne brit megbízott 1945. október 16-án kelt 406. sz. (ikt. sz. 76/30/45, R 17900/9778/21) távirati jelentése Bevin külügyminiszternek Londonba, jelzete: TNA FO 371/48517. Ennek melléklete a székfoglaló beszéd angol fordítása, amely a Magyar Kurír szövege alapján készült a követségen. – Gascoigne a diplomaták felületességével kezeli a kilencedik számot, mintha a prímások sorában lett volna kilencedik. Mindszenty arról beszélt, hogy „mint kilencedik főpásztor jövök a magyar királynék városából a királyok városába,” azaz Veszprémből Esztergomba. Lásd: MINDSZENTY József: *Emlékirataim*, i. m. 83.

följegyzéséből tudhatjuk.¹⁶ Az amerikai követnek küldött példány angol nyelvű változata teljes terjedelemben tanulmányozható.¹⁷ E két forrás alapján elmondható, hogy a magyar-ellenes intézkedések megszüntetését kérte, a megoldást pedig határ módosításában látta.¹⁸

A Dunától északra fekvő területek 1945. október 7-én még formailag is az esztergomi egyházmegyéhez tartoztak,¹⁹ s bár a hadiesemények következtében ezek a területek 1945-ben de facto, 1947. február 10-től de iure Csehszlovákiához kerülnek, az egyházi joghatóságot 1945. október 20-tól gyakorolta fölöttük a nagyszombati apostoli kormányzó. Ugyanis Mons. Raffaele Forni, a prágai nunciátúra ideiglenes ügyvivője, a Szentszék speciális felhatalmazásával élve, az esztergomi főegyházmegye érintett területeit éppen következő héten, 1945. október 14-én kelt leiratával helyezte Pavol Jantausch nagyszombati apostoli adminisztrátor joghatósága alá.²⁰ Trnava egyházi joghatósága (jurisdikciója) ténylegesen 1945. október 20-én éjfélről lépett újra életbe (addig Ipolytarnóc székhellyel az esztergomi általános helynök gyakorolta ezeken a területeken az egyházi joghatóságot).²¹

Mindszenty József azzal, hogy érseki beiktatása napján egyházmegyéje északi része magyar ajkú híveinek egzisztenciális kérdéseivel is foglalkozott oly módon, hogy aznap dátummal írt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol és amerikai képviselőjének, kifejezésre juttatta azt, hogy az érvényes egyházi jogi rendelkezések értelmében ő az illetékes főpásztor és azt is, hogy tudatosan vállalja a Dunától északra fekvő területek híveinek lelkipásztori – és nemzeti – gondjait.

1945. október 20. – Mindszenty újabb látogatása és tiltakozása a magyar–szovjet együttműködési egyezmény, továbbá a pártok közös listaállítása ellen

Október 20-i dátumal Gascoigne arról értesítette feletteseit, hogy a hercegprímás aznap²² személyesen fölkereste őt a követségen és tiltakozott a magyar–szovjet együttműködési egyezmény, továbbá a pártok közös listaállítása ellen, egyben átadta neki az ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökéhez és Zsedényi Bélához, az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnökéhez írt tiltakozó levelei angol fordítását. Ezekben Mindszenty al-

16 Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban: EPL), Mm. 2. doboz. Mindszenty József 3564/1945. ikt. sz. levelének aláíratlan, gépelt, magyar nyelvű szövege, külzetén Zakar titkár kézírásával: „Az angol és amerikai követhet”. BALOGH Margit: *Mindszenty József, 1892–1975*. i. m. 608. idéz az Esztergomban őrzött magyar nyelvű fogalmazványból.

17 Jelzete: NARA RG 84. Foreign Service Posts of the Department of State. Hungary, Budapest Mission 1945, Box 65. 840.0–840.7 Catholic Church.

18 Lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József, 1892–1975*. 608. 485. j.

19 A trnavai apostoli kormányzó területének nagy része az első bécsi döntést követően visszakerült Esztergomhoz. Erről rendelkezett XII. Pius pápa „Dioecesium fines immutare” kezdetű apostoli bullája, 1939. július 19-én. Bővebben lásd: SOMORJAI Ádám: *A bencés birtokok nemzetközi jogi helyzete a Dunától északra fekvő területeken, 1919–1939*, in: *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Szerk. Somorjai Ádám OSB és Zombori István, Budapest 2016. 109–123. Itt: 121.

20 Lásd: *Ordinariatus Tyrnavensis Litterae Circulares*, 1945. 9. sz.

21 Ami más szavakkal azt jelenti, hogy 1938-ban a trnavai apostoli kormányzó elveszítette területének legnagyobb részét, de párhuzamosan folytatta tevékenységét és 1945. október végétől a volt esztergomi területek ismét visszakerültek hozzá.

22 Balogh Margit 1945. október 19-re teszi a látogatást. lásd: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 465. Gascoigne jelentésében október 20-i dátummal azt találjuk, hogy „this morning”, szó szerint aznap reggel, ami azt jelenti, hogy október 20-án délelőtt.

ktmányos közjogi helyzetéből fakadóan, az Államtanács ülése előtt emelte föl tiltakozó szavát a magyar–szovjet együttműködési egyezmény ellen,²³ „mert az sirba viszi a gazdasági és politikai függetlenséget,” egyben tiltakozott az ellen, hogy a pártok közös listán induljanak, „mert ez lerombolja a legelemibb emberi jogokat, a krimi [jaltai] konferencia által garantált önkormányzatot, a választások szabadságát és az oly sokszor emlegetett demokráciát.”²⁴ Gascoigne jelentésében kitért arra, hogy Mindszenty kérte az ő véleményét és megkérdezte, hogy Öfelsége (Brit) Kormánya milyen intézkedést óhajt fogantatosítani ezzel kapcsolatban. Gascoigne jelentését azzal zárta, hogy „bár a hercegprímásnak, úgy tűnik, nincs pontosan meghatározott pozíciója a jelenlegi magyar ideiglenes kormányzati hierarchiában, kétségkívül nagy lesz a befolyása a hivatalos és politikai körökben.”²⁵

Mindszenty a magyar–szovjet együttműködési egyezmény kérdésében nem vette figyelembe, hogy a kormány diszkrétan kezelte az ügyet és ő, miután értesült róla, rögtön napirendre tűzte a Püspöki Kar ülésén, majd ezt követően a brit követhoz sietett.²⁶

23 „A magyar–szovjet gazd. egyezmény (1945. aug. 27.) szövegét Zsedényi Bélától kaptam.” Mindszenty József 1949. január 3-án kelt följegyzéséből, megjelent in: SOMORJAI ÁDÁM–ZINNER TIBOR: *Majd' halálra ítélve*, i. m., 547.

24 Gascoigne brit megbízott 421. sz. (ikt. sz. 133/81/45) 1945. október 20-án kelt távirati jelentése Bevin külügyminiszterhez, jelzete: TNA FO 371/48471. R. 18533/26/21. – A 4011/1945 ikt. számú Mindszenty-féle tiltakozás angol fordítása: „Translation into English of the Hungarian original official paper No. 4011/1945 of His Most Serene Highness the Most Reverend Joseph Mindszenty, Archbishop of Esztergom, Prince Primate of Hungary. – Note: The document has been executed in two originals of identical text; one of the papers was addressed to r. Béla Miklós of Dálnok, Prime Minister of Hungary, the other to Dr. Béla Zsedényi, President of the Provisional National Assembly of Hungary. Follow the text of the said two official notes. – Although the government already acceded to the Hungarian Soviet agreement of collaboration, yet, in consequence of my position in public constitutional law, before the meeting of the State Council, I am protesting against the perfectionation of the said agreement, because it brings to the grave our economical – and with it our political – independence, as experts of economical affairs had amply and often enough explained this to the leading statesmen. I am pointing at the immeasurable responsibility before God and history which is here present. – I have been apprised also that – against the freedom of the coming countrywide elections – a compulsive process is going on toward a common list of candidates. This fact runs directly counter to the most elementary human rights, to the self-government assured by the Crimean Conference, to the liberty of elections, and to the up to now constantly asserted democracy. – Doing this, I am fulfilling an obligation of historical consequences. Please accept, Mr. .... Both documents are dated the 17 October, 1945, and (signed) JOSEPH MINDSZENTY.” – Magyar szövege több levéltári példányban is fennmaradt, ezekre lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. 464. 114. j.

25 „2. Archbishop Mindszenty asked me for my opinion as regards these matters, and he also asked what action His Majesty's Government were taking with regard to them. – 3. In view of the authorisation which you had given to me in your telegram No. 492 of the 18 October to explain informally to the Hungarian Government the attitude which His Majesty's Government was adopting, I considered that it would not be improper for me to explain this also to the Archbishop Mindszenty, who in the absence of a constitutional Head of the State may be said to be the senior dignity in »Armistice« Hungary. I accordingly told him in general, and rather vague terms, and in strict confidence, of your feelings on these subjects, and also of the action which had, so far, been taken by His Majesty's Government. – 4. While the Prince Primate does not appear to occupy any precisely defined position in the present provisional hierarchy of Hungary, there seems no doubt that his influence will be considerable in both official and political circles here. I feel therefore that it is desirable for me to cultivate him and to take him to some extent into my confidence on political matters, He may well be useful to us in the future, and I feel confident as regards his honesty of purpose and his healthy democratic views.” Gascoigne brit megbízott 421. sz. (ikt. sz. 133/81/45, R 18533/26/21) 1945. október 20-án kelt jelentése Bevin külügyminiszterhez, jelzete: TNA FO 371/48471.

26 Elemzését lásd in: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*, i. m. 465sk. A szovjet–magyar gazdasági egyezmény kérdésével foglalkozik még SIPOS Péter–VIDA István: *Az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet–magyar gazdasági egyezmény és a nyugati diplomácia*. In: *Külpolitika* 12 (1985), 4. sz. 102–

Ugyanakkor „nyitott kapukat döngetett: a moszkvai amerikai nagykövet már október 15-én átadott egy jegyzéket a gazdasági együttműködés tárgyában, neheztelve annak egyoldalúságáért, a brit kormány pedig kifejezetten tiltakozott az »oroszmagyar gazdasági együttműködési terv ellen«. A tervezett közös választási listáról a brit misszióvezető kijelentette: ha Magyarország így fog választani, akkor azt kormánya nem ismeri el.”²⁷

A pártok közös listaállítása ügyében hasonló volt a helyzet. Bár a püspökkari konferencia ezzel a kérdéssel is behatóan foglalkozott, a kérdést pártpolitikai szinten döntötték el és a szovjetek sem erőltették még ekkor, a primási tiltakozás is késve érkezett, mert addigra a kérdés már eldőlt.²⁸

Ezek alapján elmondható, hogy Mindszenty tiltakozása a magyar–szovjet együttműködési egyezmény, továbbá a pártok közös listaállítása ellen késve történt és a politikát alakítók olvasatában az illetékesség túlkapaszkodásaként jelentkezett. Ilymódon Mindszenty fellépését nem igazolták az események és ez hosszabb távon tekintélyvesztéssel járt, amint azt a továbbiakban látni fogjuk.

Mindszenty 1945. október 27-én kelt levele a Szövetséges Ellenőrző Bizottság brit, amerikai és szovjet tagjaihoz

„A hadifoglyok hazabocsátásáért Mindszenty minden eszközt bevetett a körlevelektől kezdve a szentbeszédeken át a fogolykiváltó zarándoklatokig. [...] 1945. október 27-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol, amerikai és szovjet tagjához fordult, és »a szabadság, a vallásszabadság, emberi jog, igazságosság« érdekében kérte, hogy mozdítsák elő a magyar hadifoglyoknak még a tél beállta előtti hazaszállítását. Írásban ketten, William S. Key és Oliver P. Edgcumbe vezérőrnagyok, az amerikai, illetve a brit katonai misszió vezetői válaszoltak, utóbbi formálisan, előbbi bővebben: az amerikai zónából 1945. szeptember 10-én megkezdődött a hadifoglyok hazaszállítása.”²⁹ „A győztes szövetségesek képviselői a primás közbenjárását 1945. november 28-ai ülésükön vitatták meg, s mivel úgy látták, hogy a hadifoglyok rendben hazatérhetnek, fölöslegesnek ítélték minden külön lépést. Ezzel együtt a jelenlévők közül többen is – Vorosilov marsall, a SZEB elnöke, Key és Edgcumbe vezérőrnagyok – hangot adtak annak a véleményüknek, hogy az egyház tagjainak nem kellene beavatkozni politikai ügyekbe.”³⁰

A Mindszenty-monográfia szerzője láthatta az itt összefoglalt brit dokumentumoknak Esztergomba beérkezett anyagát. Mi azzal egészíthetjük ki, hogy a kérdéshez a következő további brit iratokat találtuk:

Mindszenty vonatkozó levelének angol nyelvű szövege a következő:

„No. 3447/1945
To the Allied Control Commission

118. Lásd még: BORHI László: *A vasfüggöny mögött. Magyarország nagyhatalmi erőterében 1945–1968*, Budapest 2000. 31–36.

27 Az 1945. október 24-ei minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvére hivatkozva lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 465sk. Az általunk is elemzett brit levéltári anyagot a korábban a Politikai-történelmi Intézet Levéltárában őrzött másolatok alapján vizsgálja.

28 Részletes elemzését lásd BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 464.

29 BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 596sk.

30 I. m. 597.

Budapest.

From the meeting of the Hungarian Catholic Bishops Conference of October 17, 1945, I beg the Honourable Allied Control Commission to be kind enough to undertake the release and repatriation to their beloved ones - before the beginning of Winter, of the hundreds of thousands of Hungarian prisoners of war detained in various countries of Europe.

One of the burning wounds of the gigantic historic disaster reaching our country is that many, many young and mature men cannot get back to their families, may they be sons, husbands or fathers, but they have to suffer in foreign lands - for the last 7-13 months - as prisoners of war. At the beginning of the summer, the Hungarian press was full of enthusiasm and the description of demonstrations of thanks which were arranged in connection with the announced return of our prisoners of war.

It is true that some of our prisoners of war have returned from the East and from the West, but the number of arrivals is in no proportion with the enthusiasm of the press and of the demonstrations. While the transportation from the West can be said to be continuous, the initial impetus from the East has slowed down. Even today there is hardly a family of which at least one member is not missing and there are millions who do not know anything about their kinsmen. There are no signs of life from them. They starve and so do their beloved ones here at home. The sick and the privates have been released, but we are waiting for the healthy ones, the officers before they too become ill. We beg to give the following reasons in support of our petition: -

1. The Allied Powers (United States of America Great Britain, Soviet Union) assured - in the course of the war - the restoration of sovereign rights of all peoples who have been »deprived of these through force by the aggressor nations«. They have promised joint aid, speedy measures in the interest of internal peace, for the assistance of peoples suffering from want and for the creation of internal planning in conformity with the people's desire. The Atlantic Charter on the other hand assured for every man life free from fear and from want, independence, freedom of religion, human rights and justice. President Roosevelt urged in the nine points of human freedom everybody's right to creative work and to free movement.

The restoration of the people's rights cannot succeed as long as hundreds of thousands are languishing in captivity abroad. There can be no internal peace as long as the safety of family life is lacking. Recovery can only begin when the grief of the family is caused by the loss of those killed in action and not by anxiety for those still missing. The nation is formed by the total of families; the nation can only recover by the recovery of its families. Life, free from fear and want, begins for society where there are no prisoners of war. Liberty, freedom of religion, human rights, justice loudly urge in their essence the transformation of prisoners of war into useful citizens. It will be reassuring when the poor prisoners of war will have access to creative work and to freedom of action.

2. We members of the Hungarian Catholic Bishops Conference - in spite of propaganda exceeding all imagination - as the flood of war approached, admonished our priests and people to remain in their cities and villages because the Allied Peoples and Nations had promised freedom and justice. We therefore with our moral authority have vouched to our people for all that the Allied Peoples and Nations have promised among other peoples to the people of Hungary. We have to point with regret at those who - certainly not through the fault of the United Nations leaders - become prisoners of war, those who in spite of all of Germany's violent efforts, did not leave their country but have laid down their arms in Hungary; moreover, peaceful citizens living in their own homes have been taken - to a considerable extent - as prisoners of war.

3. Our own country has been destroyed by the world war. There are no working hands. Many are resting in war graves; a considerable part of young men have been taken to the west by the Germans. The Hungarian fields, vineyards, meadows and mines are forced to do without our

strong men best fitted for life who are prisoners of war. Now on the treshhold of a hard winter the lumbermen of the woods are missing and our dwellings if they exist at all are windowsless.

With reference to the moral obligations of the United Nations and of the Hungarian Catholic Bishops, we ask for the release and repatriation of all the Prisoners of war in order to heal at least one of the gravest wounds.

Respectfully submitted to the Honourable Allied Control Commission:
Esztergom, October 27, 1945.

(sgd.) JOSEPH MINDSZENTY,
Prince Primate,
Archbishop of Esztergom”³¹

Mindszenty levelét O. P. Edgcumbe vezérőrnagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Brit Képviselője részéről 1945. november 15-én küldte meg a SzEB Elnökének, ennek szövege:

„From: Major General O.P. Edgcumbe, C.B.E., M.C.,
British Representation,
Allied Control Commission,
Hungary
BMH/7/MIL
To: The Chairman,
Allied Control Commission,
Hungary

15th November, 1945.

Sir,

I have the honour to forward herewith copy of letter No. 3447/1945 from the Prince Primate, Archbishop of Esztergom, containing an appeal to the Allied Control Commission regarding the repatriation of Hungarian Prisoners of War.

I presume that your would have received the original of this appeal and that copies have gone to Major General Key.

I have the honour to be,
etc.

(sgd.) O. E. EDGCUMBE.
Major General.
Commissioner”³²

Gascoigne misszióvezető pedig 1945. november 16-án kelt 481. sz. jelentésében (22/24/45) küldte meg Londonnak ugyanezen dokumentációt. Mint megjegyzi, annak ellenére, hogy az oroszok azt ígérték, hogy minden magyar hadifoglyot hazaengednek, ez nem történt meg teljes mértékben, míg a magyar hadifoglyok egyes csoportjait hazaengedték, „sok tisztet visszatartottak vagy Oroszországba deportáltak”. Gascoigne jelentésének szövege:

31 Másolati példány. Jelzete: TNA FO 371/48510.

32 Edgcumbe vezérőrnagy 1945. november 15-én kelt kísérőlevele a SzEB elnökének. Jelzete: TNA FO 371/48510.

„No. 481
(22/24/45)

British Political Mission in Hungary,
Budapest,
16th November, 1945.

Sir,

I have the honour to transmit to you herewith copies of a letter BMH/7/MIL of the 15 November, covering a copy of a letter addressed to the Allied Control Commission by the Prince Primate of Hungary, Archbishop of Esztergom, which contains an appeal for the release and repatriation of Hungarian prisoners of war.

2. Despite the promise made by the Russians that all Hungarian prisoners of war would be released (my telegram No. 297 of the 23 August) [R14284/7260/21], these releases are not taking place on the scale which was to be expected. Indeed, while a certain number of the »Other Ranks« of the Hungarian army are being returned to this country, many of the officers are, it is said, being retained in captivity or deported to Russia (my despatch No. 360 of the 25 September) [R16977/934/21].

3. A copy of this despatch is being transmitted to His Majesty's Ambassador at Moscow.

I have the honour to be,
With the highest respect.

Sir,
Your most obedient Servant,
A. Gascoigne [s. k.]³³

A brit misszióvezető helyettese, William M. Carse, 1945. november 24-én távirati úton jelentett Londonnak, ebben megismételte a diplomáciai postán már megküldött információt.³⁴

1945. november 1–5. A püspökkari választási körlevél Gascoigne jelentésében

Gascoigne brit követ 1945. november 5-én kelt 446. sz. (76/31/45), Bevin külügyminiszterhez fölterjesztett jelentésében részletesen elemzi a november 1-jén, csütörtökön, Mindenszentek ünnepén³⁵ az ország majdnem minden katolikus templomában felolvasott püspökkari választási körlevél tartalmát, amely fontos, ha nem döntő szerepet játszott abban, hogy a kommunista párt az országos választáson csúfos 17%-ot kapott csupán.³⁶ Az elemzés szerzője, amint a jelentés hírül adja, a követség első tanácsosa. Miután rögzí-

33 Gascoigne brit misszióvezető 1945. november 16-án kelt, 481. sz. (ikt. sz. 22/24/45) jelentése a londoni külügyminisztériumnak, eredeti, aláírt. Jelzete: TNA FO 371/48510.

34 Ennek vonatkozó harmadik pontja: „3. The Prince Primate of Hungary addressed an appeal to A.C.C. for repatriation of Hungarian prisoners of war detained in various countries in Europe. He said that while transportation from the west of prisoners could be said to be continuous, the stream from the east had thinned down. Indeed, while a number of other ranks of the Hungarian army are being returned to this country it would seem that many of the officers are either being retained in captivity or deported to Russia.” William M. Carse 1945. november 24-én kelt 633. sz. távirati jelentése Bevin külügyminiszternek Londonba, Foreign Office szám: R199/5/113/21, jelzete: TNA FO 371/48482.

35 Mindenszentek ünnepe hétköznapra esett, de parancsolt ünnep lévén országszerte megtartották és a hívek ekkor látogatták a templomokat.

36 Gascoigne jelentésének jelzete: TNA FO 371/48472. Az eredeti angol nyelvű szöveget közzétette: Haraszi-Taylor, Eva: „Dear Joe”. *Sir Alvary Frederick Gascoigne, G.B.E. (1893–1970): A British*

ti, hogy a körlevelet november 1-jén minden katolikus templomban felolvasták, megállapítja, hogy ennek következményeképpen bizonyos zavarok keletkeztek.³⁷ Ezt követően rögtön Mindszentyt nevezi meg szerzőként és nem tartja szükségesnek, hogy ezt részletezze.³⁸ Elismeri, hogy sok igazság van abban, amit az érsek a magyarországi politikai helyzetről megállapít, így nem meglepő, hogy a politikai körök részéről kritikát vált ki, s az Egyház fejének a belpolitikába való váratlan beavatkozásaként fogadják.³⁹ Majd részletesen kitér a politikai pártok vezetőinek november 2-i megbeszélésére, amelyet a miniszterelnök elnökletével tartottak, s az ott megfogalmazott elutasításra.⁴⁰ Végezetül megállapítja: „bár nehéz nem szimpatizálni Mindszenty érsekkel, hogy nyilvánosan is kifejezte jogos méltatlankodását a nem kielégítő politikai és gazdasági helyzet miatt, félek, hogy ez nem bizonyul a Magyarországi Katolikus Egyház fejeként megkezdett új munkája javára. [...] Mindszenty érsek bár kétségekívül energikus, határozott és bátor ember, félek, hogy nem rendelkezik egy nagyon szükséges tulajdonsággal – taktikai érzékkel. Véleményem szerint az ő nézeteit más szubtilisabb módszerekkel is terjeszthette volna és félek, hogy össze fog veszni a hatóságokkal. Ez pedig nem lesz annak a jó ügynek a javára, amelyért harcol, azaz, a igazi demokrácia javára Magyarországon.”⁴¹

---

diplomat in Hungary after the Second World War. A collection of documents from the British Foreign Office, Astra Press, Keyworth, Nottingham, England, 2005. Document Nr. 81. 217–219.

- 37 „This letter was read in all the Catholic Churches in Hungary on the 1 November, and it is reported that as a result some disturbances occurred.”
- 38 „2. You will observe that Archbishop Mindszenty’s letter is strong meat.”
- 39 „There is much truth in what he says concerning the political situation here, the attitude of the political parties, and especially of one political party (the Communists). It is therefore, not surprising that the letter has been criticised in political circles as an unwarranted interference on the part of the Head of the Church in internal politics.”
- 40 „3. According to the local press, the leaders of the political parties held a meeting on the 2 November (which was presided over by the Prime Minister) to consider this letter. According to the »Magyar Nemzet« (Independent) the letter was considered by those present at the meeting to constitute an »unprecedented and unwarranted« interference in politics and in the election programme. It was pointed out that the greatest achievement of democratic Hungary, Land Reform, was attacked, and that the letter accused the democratic parties of having brought about this reform with a view to avenging themselves on the big landowners and thereby punishing them unjustly (paragraph 3 of my telegram No. 32 of the 18 March, 1945).
4. The pastoral letter was further criticised because it was alleged to support the activities of the reactionaries. »It must be considered as an open attack against democracy, which must be rejected with the utmost determination«.
5. The leaders of the parties are said to have done to the conclusion that, although they did not question the right of the Church to express its point of view concerning questions connected with the public life of the country, they considered it dangerous that the Church should interfere in political questions, and particularly as the Primate had unjustly criticised the democratic parties. The letter did not »serve either the interests of the Church or of the nation«?.
- 41 „6. Although it is difficult not to sympathize with Archbishop Mindszenty for wishing publicly to express his righteous indignation concerning an unsatisfactory political and economic situation, I fear that this will not prove to be a good start for his new career as Head of the Catholic Church in Hungary. As I stated in my despatch above referred to, Archbishop Mindszenty, although a man of undoubted energy, stamina and courage, does not, I fear, possess one very necessary quality – tact. He should, in my opinion, have aired his views by using more subtle methods, and I fear that he may now find himself at loggerheads with the authorities. This will not tend to strengthen the good cause for which he is justly fighting, i. e. true democracy in Hungary.”

Ez a jelentés 1945. november 10. dátummal a brit diplomácia zárt láncán terjesztett heti információs táviratba is bekerült.⁴²

1945. november 7. Tiltakozó levél Gascoigne követhoz a szlovákiai magyarok ügyében

Gascoigne 1945. november 13-án kelt 473. (37/113/45) sz. kísérőlevéllel küldte meg külügyminiszternek Londonba. Ebben felhívja a külügyminiszter figyelmét arra, hogy Mindszenty álláspontja szerint a kisebbségi kérdés kielégítő megoldása a határkiigazítás lenne, továbbá, hogy a magyar külügyminiszterrel azt a hírt kapta, hogy hamarosan Prágába megy a nehéz kérdés megtárgyalására. A levél szövege:

Copy

„Nr. 3564/1945

Esztergom, 7 November, 1945.

Your Excellency,

A considerable part of the Archdiocese of Esztergom is situated on the other side of the Danube – across the borderline of Trianon which is again effective for the duration of the armistice. From there I am hearing now unceasing cry for help.

The more than one million Hungarians who live on the one hand in a great group immediately on the banks of the Danube on the other hand scattered in whole Slovakia – contrary to the solemn declaration of the Great Powers – are not entitled to those citizenship right which are due the other citizens of the Czechoslovakian State on the land where they have been living for one thousand years and where even the Slovaks never suffered such a persecution. In according of this I have had lately the honour to reach Your Excellency some serious particulars.

Now the Czechoslovakian authorities take away from the towns and the little villages the Hungarians often with his families and in the night to unknown places. for example from Érsekújvár in the end of October with the assistance of officers of the National Security (Národná Bespečnost') coming from Pozsony and Nyitra, recently from Léva carried many hundred men away to concentration or working camps of anywhere in Bohemia in goods wagons locked in a similar manner they carried off the Jews as well. In the present the well situated and smallholders are taken away from their houses in order to lay hands on these and confiscate all personal estates too of the Hungarians in the moment when they must leave their home.

From Mr. Benes – some people say, that he is democratic – write the Times in his issue of October 22. p. 15, that he »and his Government are adamantly determined to rid the state of almost all of its ... 800,000 Hungarians«. The number of the Hungarians living in Czechoslovakia

42 „On November 1st a pastoral letter from the Prince Primate of Hungary was read in all Catholic Churches in the country. The Primate's outspoken criticism in this letter of proviso for showing weakness in face of tyrannical and undemocratic systems and principals and His Highness's exhortation to the people to give their votes »to those who would not perpetuate the present evils« has provoked considerable resentment in political circles where the letter is regarded as »an unprecedented and an unwarranted interference in politics.« From Budapest, Mr. Gascoigne to FO, No. 579. 10th November, 1945, Weekly information telegram No. 9. covering period November 1st-8th inclusive. - Policy/H 1943-1946, Doc. No. 418. Copies to: Belgrade, Bucharest, Sofia, Athens, Prague, Vienna, Caserta, Angora. Jelzete: TNA FO CAB 212/441.

is much more than 800,000 but what they must go away for from the land where they have been living for one thousand years?

Mr. Benes can only in this way ensure Central Europe's security? Only this way can he build – what he may call a »temple of peace« (p. 14), but in this temple the dead Hungarians are laying in crypt. One may silence in this manner also Central Europe, but this is a silence of the cemetery.

May I, Your Excellency, repeatedly request that You use all your influence in diplomatic ways that every measure taken against the Hungarians and their persecutions be ceased. It is now evident that this can be satisfactorily settled only by adjusting the border to Hungary in accordance with the desire of the Hungarians living there in a solid group for centuries. The Czechoslovak Government will the result of the plebiscite make smaller, therefore, certainly, persecute and expel now the Hungarians from this territory.

I feel sure, that Your Excellency's Government already up to the present made much in the cause of truth and particularly in the interests of the Hungarian People, but I beg Your Excellency again, that You take steps, that the measures which injure people's rights and are unlawful be urgently remedies and that suitable reparations be made.

I have the honour to be respectfully, Your Excellency,
(Signed) Mindszenty [sic!] Jozsef. [not signed]
Prince Primate of Hungary,
Archbishop of Esztergom⁴³

1945. november 9. Rövid életrajzi hír Mindszenty püspökről

A brit Foreign Office „Research Department”-je számára készült rövid életrajzi összefoglalásban a dokumentumban nem részletezett jelentés író a következőképpen nyilatkozott meg róla: „Én magam emlékszem arra, hogy hallottam őt prédikálni Zalaegerszegen. Budapest bűneiről és veszélyeiről szólt. Az a híre Egerszegen, ahol nem volt népszerű, hogy igen hajlíthatatlan és embertelen, de nagyon buzgó, a régi erények képviselője. Trónralépési beszédében szintén határozottan szólt a bűnről, s valamivel a trónralépést megelőzően, püspökként lelkipásztori körlevelet írt, amelyben elítélte a táncmulatságot. Ez jobbra nagy visszhangot keltette a magyar sajtóban, úgyhogy nyilvánvaló volt, hogy ő és a jelenlegi magyar vezetők nem viseltettek szimpátiával a mostani incidenst megelőzően sem.”⁴⁴

43 Gascoigne 1945. november 13-án kelt 473. sz. (ikt. sz. 37/113/45) jelentése Bevinnek. Jelzete: TNA FO 371/48489.

44 „I myself remember hearing him preach in Zalaegerszeg. The topic was the vices and dangers of Budapest. His reputation in Egerszeg, where he was not popular, was that of a very unbending and inhuman, but very zealous, exponent of the antique virtues. His speech on enthronement was also very strong on sin, while just before enthronement he had, as Bishop, issued a pastoral in which he condemned dancing. This produced rather a strong echo in the Hungarian Press; so that it is obvious that he and the present Hungarian leaders were out of sympathy with each other even before the recent incident.” 1945. november 9-én kelt rövid életrajzi följegyzés Mindszenty püspökről. Ikt. sz. R 19789/9778/21, jelzete: TNA FO, 371/48517.

1945. november 14. Ismét a püspökkari választási körlevélről

November 14-én, hivatkozva november 5-i 446. sz. jelentésére, Gascoigne visszatért a november 1-sejei lelkipásztori körlevélre és beszámolt az egyes magyar közéleti személyiségek véleményéről ezzel kapcsolatban. Dr. Zsedényi⁴⁵ elmondta neki, hogy bár általánosságban el tudja fogadni a levél tartalmát, de úgy vélte, kérdéses, hogy Mindszenty érseknek éppen a jelen körülmények között kellett-e ezt kiadnia. Mindszenty, Zsedényi szerint, becsületes, energikus hazafi, de hiányzik belőle a „politikai tréning”. Éppen ezért Zsedényi a közelmúltban javasolta a miniszterelnöknek, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottságtól kérjen engedélyt kell a Magyarország és a Vatikán közti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételére. Egy pápai nuncius Budapesten segíthetné a hercegprímást. Mindszenty a megkívánt buzgóságot „diplomáciai érzék” nélkül gyakorolja, az utóbbit a nuncius garantálná. A korábbi budapesti nuncius, Mons. Rotta, ismert személy volt, általános csodálatnak örvendett az ostrom alatti kiállása; de Gascoigne kifejezte féltelmét, hogy előrehaladott kora miatt Rotta nem folytathatja a munkát ilyen minőségében. A SzEB szovjet elnöke sem tett említést a Vatikán és Magyarország közti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről, így Gascoigne-nak nem volt afelől értesülése, hogy Miklós miniszterelnök megkereste volna ez ügyben Vorosilov marsallt.⁴⁶

1945. november 24: Mindszenty levele a jugoszláviai magyarok érdekében

Az Esztergomi Prímási Levéltár őrzi Mindszenty 3931/1945. sz. levelét, amelyet egyszerre küldött meg az amerikai és a brit követeknek. Antonovics Ignác, Behojnik Mihály és Muraközy Mihály, továbbá sok száz más magyar érdekében járt közbe, akiket a jugoszláv hatóságok fogva tartottak.⁴⁷ A brit levéltári anyagok közül egyelőre nem került elő.

45 Dr Zsedényi Béla (1894–1955) ügyvéd, egyetemi tanár, ez idő szerint az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke.

46 „In my despatch No. 446 of the 5 November, I reported on a pastoral letter which had been issued on November 1 by the Prince Primate of Hungary, Archbishop of Esztergom. During a conversation which I held today with the President of the National Assembly, I asked the latter for his views concerning this letter.

2. Dr. Zsedényi told me that while he agreed generally with the contents of the letter, it was, he thought, questionable whether Archbishop Mindszenty should have issued it at the present time. Mindszenty he said, was an honest, an energetic patriot, but he lacked »political training«. It was for this reason that Dr. Zsedényi had recently made a suggestion to the Hungarian Prime Minister that the permission of the Allied Control Commission should be obtained for the re-opening of diplomatic relations between Hungary and the Vatican. If a Papal Nuncio could come to Budapest this would greatly assist the Prince Primate. Mindszenty had the required amount of zeal without having a »diplomatic sense«; the latter quality could be supplied by the Nuncio.

3. The former Nuncio in Budapest, Monsiegnieur Rotta, was a well-known figure here, and his staunch conduct during the siege has been generally admired. If he were willing to return a useful purpose would be served; but I fear that his advanced years may preclude his taking office again in this capacity. Meanwhile no mention has been made by the Russian Chairman of any application for the re-opening of diplomatic relations between the Vatican and Hungary, and I am therefore unable to say whether a request was in fact lodged with Marshal Voroshilov by Colonel General Miklós.” Gascoigne követség 1945. november 14-én kelt jelentése Bevin külügyminiszterhez, ikt. sz. 478 (76/34/45). Jelzete: TNA FO 371/48517.

47 BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 626. – A Foreign Office feltételezhetően a jugoszláviai iratok közé tette, így további levéltári kutatásokra lesz szükség.

1945. november 26: Mindszenty újra a brit misszióvezetőhöz fordul a magyar hadifoglyok érdekében

Hivatkozva október 27-i levelére, Mindszenty ismét visszatért a Szovjetunióban sínylődő magyar hadifoglyok ügyére, részletesen elemezve azok nehéz helyzetét és segítséget kérve számukra.

Copy.

„Your Excellency,

On October 27 of this year I took the liberty of asking the support of the Allied Control Commission in connection with the speedy return of Hungarian Prisoners of War from Russian camps.

Since then I have received reports describing the terrible conditions under which the Prisoners of War are living.

Prisoners of War from the Hungarian hospital and other places in Russia brought the following report.

Priests and doctors are in prison camps.

They complain that those who are permitted to come home have their clothes taken from them, and receive in exchange rags for them.

Those returning, particularly from Roumanian prison camps complain of the inhuman and cruel treatment they have been subjected to.

The worst is the food: A weak soup, a turnip soup twice a day. For breakfast 20 dkg bread. Owing to the poor nourishment, dysentery is spreading. Owing to the lack of medicaments, i.e. Z-ray, which does not exist, many die in the hospitals.

In Jericza in Roumania, during 10 1/2 months 2,000 wounded perished. Another prisoner reports that he was in a camp at Stalingrad. The prisoners received turnip soup, after which they had to walk 8 kilometres to work. They left in the morning before six and returned in the evening at 6 without having had any midday meal. If they had finished a certain job of work, they received a supplementary ration of 20 dkg. bread and 2 dl. of barley groats. If they did not finish this work they were beaten. Of the 3,500 Hungarian Prisoners of War, 10-16 died daily of typhus.

In Astrakan they had to carry loads of sand, day and night, to build the harbour. The camps are tents also in winter. In one tent there are 100 men. One cannot sleep because of the cold. If they slacken owing to exhaustion the prisoners are beaten.

Medical examination consists of the doctor feeling if there is any flesh on the bones of the prisoners, and if there is they are considered fit for work

Only when they are in the last stages of illness are prisoners allowed to come home. We know that of the 1800 men who were brought back to Hungary, 350 died.

The conditions in the hospitals here, according to medical information, are the worst possible. There is a great lack of vitamin. The death rate is very high. In one hospital alone 60-70 of the total of prisoners from May 3rd till November 17th, 40 died. Deaths are due to tuberculosis, vitaminosis, chronic infection, inflammation of the brain. At home they cannot be cured. There is no food, no medicines.

The prisoners complain: -

(a) There is nowhere celebration of Mass, spiritual care, in the camps.

b) They receive no letters from home. If notes are found on them, which resemble letters, they are beaten or shot.

It would be advisable if prisoners could be brought home as soon as possible before they perish.

If English or American committees visit the camps (it is to be feared that the worst camps will not be shown to them), they should take Hungarian Catholic priests with them, so that Mass may be held.

The committee should take letters for the prisoners with them.
 Whilst asking for the assistance of Your Excellency, I remain with cordial greeting,
 Esztergom, 26th November, 1945.

MINDSZENTY (JOSEPH),
 Primate,
 Archbishop of Esztergom.⁴⁸

1945. december 4-én kelt kíséző jelentésében William M. Carse, a brit misszió második embere tájékoztatta londoni feletteseit, a kérdés állásáról, Mindszenty korábbi levéléről és az arra adott hivatalos válaszról, valamint arról, hogy Vorosilov marsall szerint az egyház emberének nem kellene beavatkoznia illetékessége területén kívül eső dolgokba. Carse véleménye szerint Vorosilov megjegyzése a november 1-jei lelkipásztori körlevélre vonatkozott. Carse jelentésének szövege:

„No. 522
 (22/27/45)
 British Political Mission
 in Hungary,
 Budapest

4th December, 1945

R21228
 19967/7260/21

Sir,

In Mr. Gascoigne's despatch No. 481 of the 16 November, there were transmitted to you copies of a letter addressed to the Allied Control Commission by the Prince Primate of Hungary regarding the delays and obstructions at present being imposed by the Soviet authorities on the release and repatriation of Hungarian Prisoners of War. A copy of a further letter from Archbishop Mindszenty is enclosed herein describing the hardships endured by Hungarian Prisoners of War in Russian camps and the impaired condition of health in which they are returning to this country.

2. I now have the honour to report that the question of the return of Hungarian Prisoners of War was discussed at the last meeting of the Allied Control Commission on the 28 November, when the Chairman stated that all soldiers and Non/Commissioned Officers had already been returned from Russia and that only Officers were now retained as Prisoners of War. The Chairman added that, in his opinion, members of the Church ought not to interfere in matters outside their province and referred to a recent Pastoral Letter issued by the Archbishop which he stated definitely had a political flavour. In this view both the Commissioner and General Key expressed their concurrence. After a short discussion, of which no details appear to have been recorded, it was agreed that all necessary steps were being taken to return the Prisoners of War in the normal course, and that the Archbishop's appeal needed no special action.

3. The Pastoral Letter referred to by Marshal Voroshilov is presumably that circulated by the Archbishop on the eve of the General Elections and reported in Mr. Gascoigne's despatch

48 Mindszenty primás 1945. november 26-án kelt levele Gascoigne brit misszióvezetőhöz, ikt. szám hiányzik, másolat. Jelzete: TNA FO 371/48510. – Két nappal később, november 28-án Mindszenty ismét a SzEB-hez fordult, ez esetben a keletre szállított német nemzetiségű magyarok érdekében emelte fel szavát. Lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 604.

No. 446 of the 5 November. [R20160/26/21]. This letter certainly touched in a general way on political problems and it is in keeping with the normal Russian policy that Marshal Voroshilov has now sought to depict it as an incursion by the Church into party politics, and will doubtless make use of it to discredit any further attempts which the Archbishop may make to resist Russian pressure even in matters such as the repatriation of Hungarian Prisoners of War, which are primarily of humanitarian rather than of political interest.

I have the honour to be,
With the highest respect.

Sir,

Your most obedient humble Servant,
William M. Carse [s. k.]⁴⁹

1945. november 22–december 11. Mindszenty hercegprímás sürgeti a Vatikánt, küldje vissza a nunciust Budapestre, de XII. Piusz pápa szándékával szemben ellenzi, hogy a nuncius azonnal, vele együtt térjen vissza, mert előbb tájékozódni akar a SzEB szovjet elnökének álláspontja felől

A helyszín megváltozik, a budapesti brit követ helyett most, őrá is hivatkozva, a Vatikánál akkreditált brit követ, Sir Francis D'Arcy Osborne⁵⁰ 1945. november 22-i jelentése váltja ki érdeklődésünket. Ebben arról tájékoztatta a brit külügyminisztériumot⁵¹, hogy a vatikáni altitkár szerint⁵² Mindszenty prímás sürgeti a Vatikánt, küldje vissza a nunciust Budapestre. A prímás szándékában áll megkérdezni a magyar kormányt, szívesen látnák-e a nuncius visszatérését és abban bizakodik, hogy kedvező lesz a válasz. Az altitkár elmondta, hogy a Vatikán természetesen szívesen eleget tenne ennek a javaslatnak, de arra tett javaslatot, hogy előbb tudakoljuk meg kormányaink véleményét, vajon ők is szívesen látnák-e a nuncius visszatérését, illetve van-e ellenvetésük, továbbá, hogy feltételezzük-e, a nuncius szabadon végezheti-e munkáját és nem lenne kitéve személyes rizikónak. A Vatikán szívesen venne bármely tanácsot erre vonatkozólag. Osborne hivatkozik Gascoigne 421. sz. táviratának 4. pontjára és arra gondol,⁵³ hogy meg kellene kérdezni a budapesti brit követet ebben az ügyben. Majd ismerteti Apor Gábor korábbi magyar vatikáni nagykövet véleményét, aki, miután szakított a magyar kormánnyal, amikor a németek megszállták Magyarországot, továbbra is Rómában maradt, elmondta neki, hogy Mindszenty kinevezését meglepetés övezte, hiszen Grösz kinevezését várták.

49 William M. Carse brit diplomata 1945. december 4-én kelt 522. sz. (ikt. sz. 22/27/45) jelentése felettesei-nek Londonba, regisztrálva R21228 19967/7260/21 számon. Jelzete: FO 371/48510.

50 Francis D'Arcy Godolphin Osborne, 1963-tól Leeds XII. és utolsó hercege (London 1884–Róma 1964), angol diplomata, az Egyesült Királyság szentszéki követe 1936 és 1947 között. 1947 után is Rómában élt, a Via Giulia 66. sz. alatt. Eltemetve a római akatolikus temetőben (cimitero acattolico). Főleg az ő jelentéseire támaszkodva rekonstruálható a második világháború alatti vatikáni politika, lásd: Chadwick, Owen, *Britain and the Vatican during the Second World War*, Cambridge 1988.

51 Másolat ment a budapesti brit követségre is.

52 Ha a brit követ az altitkár (Under Secretary) kifejezést használja, akkor első helyen a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának altitkárára gondolhatunk, amely posztot ebben az időben Mons. Silvio Sericano töltötte be. Mégis, mint alább is láthatjuk – lásd Osborne 12/11/1945. december 11-én kelt 220. sz. (ikt. sz. 16/44/45) jelentését –, Osborne Sericano hivatali előljáróját, Domenico Tardini érsek-titkárt érthette alatta. – A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ez idő szerint a Vatikáni Államtitkárság első szekciójára volt (1988 óta a második szekció).

53 Hivatkozást lásd fentebb.

Apor véleménye szerint az új primás pontosan annak szellemében tevékenykedik, ahogy azt Gascoigne 389. sz. táviratában leírta, továbbá 348. sz. táviratának 2. pontjában.⁵⁴ Lehetséges, hogy a Vatikán kevésbé lesz megértő a primás kompromisszumokat nem ismerő és dinamikus módszereivel kapcsolatban és ezért olyan fontos nekik e javaslat-tal kapcsolatos brit nézet. Osborne véleménye szerint, ha a brit kormány beleegyezik a nuncius visszatérésébe, a Vatikán, hozzájuk hasonlóan, támogatná a javaslatot Budapesten.⁵⁵ A budapesti brit követségi követségi tanácsos, Mr. Carse, november 26-án kelt táviratában hasonló véleményét fejt ki, és azt jelenti Londonnak, hogy a hercegprimás bátor kiállása nagymértékben járult hozzá a magyarországi mérsékelt elemek jelentős része álláspontjának megmerevedéséhez, továbbá egy nunciustól az várható, hogy bölcsen irányítsa őt.⁵⁶

54 1945. október 9-én, ill. 1945. szeptember 18-án. Mindkét táviratot idéztük fentebb.

55 „Under Secretary at the Vatican yesterday informed my United States colleague and myself that newly appointed Prince Primate of Hungary had urged the Vatican to send back Nuncio to Budapest. Primate is now asking Hungarian Government if they would welcome return of Nuncio and has informed the Vatican that he is confident reply will be favourable. Under Secretary told us that the Vatican would naturally like to comply with this suggestion but he asked if we could obtain views of our Governments firstly as to whether we should welcome return of Nuncio or alternatively say any objection to it and secondly as to whether we suppose that a Nuncio would be allowed reasonable freedom in exercise of his mission and would not be exposed to personal risks. Vatican would be grateful for any advice we can offer them on the subject.

2. You will have seen from paragraph 4 of Mr. Gascoigne's despatch No. 421 that he has formed a favourable opinion of the Primate's personal opinions and intentions. Perhaps you would obtain his reactions to proposed return of Nuncio to Budapest in the present circumstances so that I can reply to Vatican.

3. My former Hungarian colleague Baron Apor who broke with his Government when the Germans took over Hungary and was allowed to remain at liberty in Rome tells me that some surprise was caused by appointment as Primate of Archbishop Mindszenty. It was expected that Bishop Grósz would be named. Apor's estimate of the new Primate accords exactly with the view expressed in paragraph 3 of Mr. Gascoigne's despatch No. 389; see also paragraph 2 of his despatch No. 348. It may well be that the Vatican are a little apprehensive of the Primate's uncompromising and dynamic methods and for this reason are anxious for our views on the wisdom of his proposal. If we agree on Nuncio's return I think the Vatican would like us to support the proposal at Budapest, should the occasion arise.

4. I should like to be able to pass some useful advice to the Vatican.”

Sir D. Osborne brit vatikáni követ 1945. november 22-én kelt 171. sz. távirati jelentése a Foreign Office-nek Londonba, és a budapesti brit követségnek. Regisztrálva: R 19388/9778/21. Jelzete: TNA FO 371/48517.

November 27-én kelt a külügyminisztérium válasza, amelyben a brit kormány álláspontját rögzíti, amely nem elutasító, de nem is kezdeményező: „I have no objection to the return of a Nuncio. I do not think that he would be exposed to any personal risks. And provided that his behaviour was discreet, I do not think that his freedom in the exercise of his mission would be restricted.

2. But this is not a matter in which I am prepared to take the initiative. If the Hungarian Government raise the matter with our representative I should instruct him to support it on the general grounds that the presence of a Nuncio in Hungary would ensure as far as possible that tolerable relations exist, and that a first-hand account of the situation there would be available to the Holy See, whereas his exclusion would only encourage baseless rumours of chaotic conditions in the country.

3. You may communicate such of the above as you think fit to the Holy See; you should also add that I appreciate the desire of the Holy See to secure the return of a Nuncio to the traditionally Catholic country of Hungary.” Aláírás nélkül, de a külügyminiszter nevében, R 21225/9778/21. sz. alatt regisztrált fogalmazványát és tisztázott példányát lásd: TNA FO 371/48517. 154. sz. távirati utasítás.

56 „Prince Primate's vigour and courage have greatly heartened an appreciable proportion of moderate elements in Hungary and his influence, if wisely directed by a Nuncio would afford them further practical encouragement in their struggle against extremists.” A budapesti brit misszió 1945. november 26-án kelt 635. sz. távirati jelentéséből a brit külügyminisztériumnak, jelzete: TNA FO 371/48517.

A helyszín ismét Róma: Osborne brit szentszéki követ december 11-én azt jelentette feletteseinek Londonba, hogy Mindszenty hercegprímás személyesen fölkereste őt római tartózkodása alatt és a nuncius visszatérésének kérdéséről akart tájékozódni nála. Mindszenty elmondása szerint a magyar kormány, a Vatikán és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság áldását adta az elgondolásra. Osborne megérdeklődte Tardini érsek ezzel kapcsolatos álláspontját és kiderült, hogy Mindszenty – XII. Piusz pápa szándékával szemben – ellenezte azt, hogy a nuncius rögtön övele együtt térjen vissza Magyarországra, mondván, hogy jobb, ha egyedül tér vissza és a nuncius csak azt követően jön, miután megkapták a SzEB szovjet elnökének garanciáját. Mindszenty a visszatérését követő hétre remélte az ügy kedvező elintézését.⁵⁷

1945. december 12. Mindszenty hercegprímás felkéri Apor Gábort, vegye föl újra szentszéki nagyköveti szolgálatát

1945. december 12-én a brit vatikáni követ, Osborne azt jelentette, hogy Apor Gábor báró, a korábbi magyar szentszéki nagykövet közlése szerint a hercegprímás azt javasolta neki, hogy ismét vállalja a szentszéki követségi tisztet és hogy ezt elintézi a magyar kormánynál. Apor azt válaszolta neki, hogy már felajánlotta formális lemondását a magyar kormánytól (amikor a németek bábkormányt állítottak fel Budapesten, s amelyet Apor nem ismert el, nem adta át a követség épületét és folytatta tisztét a szövetségesek beleegyezésével), és hogy csak azzal a feltétellel szolgálná az új kormányt korábbi tisztében, ha garantálják a Katolikus Egyház jogait Magyarországon. Nem utasította vissza annak gondolatát, hogy esetleg más munkakörben folytassa szolgálatát a magyar kormánytól, de előbb ki akarta várni, hogyan alakul a helyzet az országban.⁵⁸ Apor továbbá, eme

57 „With reference to your telegrams Nos. 153 and 154 of November 26th and 27th and to Mr. Gascoigne's despatch No. 478 of November 14th, on the subject of the proposed return of the Nuncio to Budapest, I have the honour to report that the Prince Primate of Hungary has recently paid a short visit to Rome. He came to see me and I endeavoured to ascertain the present position of the question of the Nuncio's return. I understood from him (though not reliably, as the conversation was conducted through an interpreter with a limited command of English) that the Vatican, the Hungarian Government and the Allied Control Commission had alike blessed the project, but he qualified his statement by expressing doubts as to whether the acceptance by Marshal Voroshilov would not be countermanded. This morning I enquired at the Vatican what the position was. The Under Secretary, Monsignor Tardini, told me that the Vatican were equally mystified by Archbishop Mindszenty's statements. He had first told them that the Hungarian Government and the Allied Control Commission had agreed to the Nuncio's return; but subsequently, when the Pope had decided that in that event the Nuncio should return to Budapest with the Archbishop, the latter objected that it would be better that he should return alone and that the Nuncio should postpone his journey, since it might be that the assent of the Russians was not definitive. He has promised to report further to the Vatican on his return to Budapest, where he hopes to arrive during the current week.” – Osborne vatikáni brit követ 1945. december 11-én kelt 220. sz. (ikt. sz. 16/44/45) jelentése Bevin külügyminiszternek, jelzete: TNA FO 371/48517, regisztrálva: R 21225/9778/21.

58 „With reference to my despatch No. 220 of December 11th, I have the honour to report that my former Hungarian colleague, Baron Apor, told me to-day that the Prince Primate of Hungary, who has recently been in Rome, had proposed to him that he should again assume the post of Minister to the Holy See and had offered to arrange this with the Hungarian Government. Baron Apor replied, however, that he had already offered his formal resignation to the Hungarian Government (when the Germans set up their vassal Government at Budapest Baron Apor refused to recognise it or to hand over the Legation premises, which he has continued to occupy with Allied consent) and he would only be willing to serve the new Government in his former capacity if he were assured that they would guarantee the rights of the Catholic

jelentés szerint, elmondta Osborne-nak, hogy fölmerült Károlyi Mihály Magyarországra való visszatérésének gondolata, hogy átvegye az elnöki hivatalt. Sem a javaslattal kapcsolatban, sem Károlyi személyével kapcsolatban azonban nem volt nagy véleménynyel.⁵⁹

ÖSSZEGZÉS HELYETT

Mindszenty prímás 1945 végén, beiktatását követően, ismételten jelentkezett a budapesti brit misszióvezetőnél, egyszer személyesen, többször levélben. Minden alkalommal főlemelte hangját a magyar hívek védelmében, így pl. még veszprémi püspökként a helyi szovjet parancsnokhoz intézett levelében, továbbá a Szovjetunióba hurcolt magyar hadifoglyok (kétszer), a Szudéta-vidékre hurcolt csehszlovákiai magyarok (egyszer) érdekében, továbbá egyszer a jugoszláviai magyarok érdekében. A brit diplomaták 1946–1948 folyamán is figyelemmel kísérték Mindszenty politikai tevékenységét, főleg, hogy az a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke, Vorosilov marsall rosszallásával találkozott. Ezek elemzése a jövő feladata lesz.

Church in Hungary. He did not altogether discount the possibility of serving under the new Government, either as Minister to the Holy See or in some other capacity in which he felt sure he could be useful to his country, but he said he would in any case prefer to wait a little to see how the Hungarian situation developed.” – Osborne vatikáni brit követ 1945. december 12-én kelt 221. sz. (ikt. sz. 16/45/45) jelentése Bevin külügyminiszternek, részlet (1. pont). Jelzete: TNA FO 371/48517, regisztrálva: R 21226/9778/21.

- 59 „2. He also told me that it was proposed that Count Michael Károlyi should return to Hungary to accept the Presidency. He seemed to think poorly of this proposal, and of Count Károlyi.” I. h. (2. és befejező pont). – Ugyanezen forráshely értelmezése eltér más szerzőknél. Hajdu Tibor szerint „[...] Mindszenty (aki 1945 decemberében megüzente az angoloknak, hogy Károlyi elnöksége nem kívánatos [jegyzet: TNA FO 371. vol. 48517. Sir D. Osborne vatikáni követ 1945. december 12-i jelentése] [...]” Hajdu Tibor, Károlyi Mihály, Budapest 1978. 494. Jegyzet az 591. lapon. – Mi Hajdu forrásértelmezését önkényesnek tartjuk és úgy véljük, az Osborne-jelentés egyértelműen elkülöníti a két témát: Apor Mindszenty általi felkérését a követi szolgálat folytatására és Apor saját közlését. Apor – Osborne jelentésében – explicite nem utal Mindszentyre, mint forrására, bár megengedhető, hogy Apor informátora Mindszenty volt, hiszen találkozott vele Rómában. Olvasatunkban azonban itt nem az derül ki, hogy Mindszenty megüzente volna az angoloknak (Aporon keresztül), miszerint Károlyi visszahívása nem lenne kívánatos, az sem, hogy Mindszenty informálta a Károlyi-kérdésről Aport, hanem az, hogy Apor ez ügyben tájékozott volt, tájékoztatást adott a briteknek és Apornak volt is ezzel kapcsolatban álláspontja, ugyanakkor nem kért semmit a britektől sem a saját, sem Mindszenty nevében. – Balogh Margit, megadva a forrás jelzetét, átveszi Hajdunak ezt a megállapítását, lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. i. m. 491. Tehát nem állítható, hogy „A hercegprímás [...] kapcsolatrendszerén keresztül december közepén megüzente az angoloknak, hogy Károlyi Mihály, az ország első köztársasági elnökének visszahívása nem kívánatos.” i. h.

ADAM SOMORJAI OSB

JÓZSEF MINDSZENTY AND THE BRITISH DIPLOMACY, PART II, OCTOBER-DECEMBER 1945

In earlier Publications we have dealt with the contacts of Cardinal József Mindszenty with foreign, mostly with American Diplomats and Leaders of State. His first contact with the British Legate in the Month September 1945 we have dealt in the 2015 Yearbook of the VERITAS Historical Institute. Now we deal with his contacts in the Months October until December 1945.

The main topics of these three months are: his protests against atrocities of the Soviet Army in Hungary; his sermon during inthronisation in his Cathedral Church in Esztergom, 7th October 1945; his protests against atrocities of the Czechoslovak authorities against Hungarian speaking Czechoslovak citizens, his competency in South-Slovakia, as Archbishop of Esztergom; his interests in the defence of the Hungarian war prisoners in Soviet Union, the Pastoral Letter of 1st of November 1945 and other letters of political interests.

His political interest was not granted by the Members of the Allied Commission, especially by the Soviet President. According to him, "members of the Church ought not to interfere in matters outside their province and referred to a recent Pastoral Letter issued by the Archbishop which he stated definitely had a political flavour."

Mindszenty continued his protests in the following years the same, this has to be the topic of future analysis.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2014/1–4

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2015

Kiadó — Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

HEH

Szeged

www.heh.hu

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő — General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár,
Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Mózessy Gergely,*

Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,

Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;

AUSTRIA: Szabó Csaba; GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Molnár Antal, Németh László Imre, Somorjai Ádám, Tóth Tamás;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK, STUDIES

MIKLÓS Péter	Fejezetek a szőregi plébánia történetéből <i>Chapters from the history of the parish of Szőreg</i>	5
SZÉKELY Tibor	A Magyar Katolikus Püspöki Kar papnevelési konfliktusai, állami beavatkozások és célkitűzések a forradalom bukása után (1957–1959) <i>Educational conflicts among the Hungarian Catholic Bishops; State Intentions and Interventions after the Fall of the Revolution (1957–1959)</i>	21
TEMPFLI Imre	A katolikus egyház Romániában a kommunizmus ideje alatt (1945–1990) <i>Die Katholische Kirche in Rumänien in der Zeit des Kommunismus (1945–1990)</i> <i>Biserica Catolică în timpul comunismului (1945–1990)</i> <i>The Catholic Church in Romania during the Communism (1945–1990)</i>	60
MARTON József	A gyulafehérvári papnevelde a kommunizmus idején <i>The Theology College in Gyulafehérvár during the Communism</i>	121

FORRÁSOK – SOURCES

VÁRSZEGI Asztrik OSB	500 éves a Magyar Bencés Kongregáció (1514–2014)	133
	A pannonhalmi főmonostor apátjai, főapátjai és kormányzói	139
SOMORJAI Ádám OSB	Bencés szerzetesség <i>Benedictine Monachism</i>	141
RIMELY Mihály	pannonhalmi főapát az első pannonhalmi főapátról <i>Archabbot Mihály Rimely (1842-1865) on the first Archabbot of Pannonhalma (Hungary), Máté Tolnai (1500-1535)</i>	144
HETS Aurelián OSB	naplója, 1939–1942 <i>From the Diary of the Benedictine Father Aurelian Hets, OSB, Pannonhalma–São Paulo, Brasil, 1939–1942</i>	164
CSÍKY Balázs	Barátságtól az ellentétékig: Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztinián kapcsolata <i>From Friendship to Controversies: Archabbot Chrysostom Kelemen Osb and Cardinal Primas Justinian Seredi OSB</i>	244

NAGY Töhötöm	Az arcvonalon való átszökés naplója (1944. november–december) <i>Journal of Crossing the Front(November-December 1944)</i>	251
SOMORJAI Ádám, OSB	Mindszenty József és a brit diplomácia jelentései, II. rész <i>József Mindszenty and the british Diplomacy, Part II, October-December 1945</i>	297
BÁLINT László	Lakos Endre atya ismeretlen írása <i>An Unknown Text by Pater Endre Lakos</i>	318
MÓSZERTAN ADATTÁR, SZEMLE METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS		
BOHÁN Béla SJ	Szerzetesek Szegeden (1920–1990) <i>Monks in Szeged (1920-1990)</i>	325
FEJÉRDY András	Új perspektívák a vatikáni keleti politika kutatásában	353
Pro Ecclesia et Pontifice	pápai kitüntetésben részesült Somorjai Ádám	358
BODRITS István	Viczián János élete és munkái 1940–2013	359
VINCZE Gábor	Szatmár hűségese tudósa: dr. Bura László (1932–2014)	362
EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK BOOK REVIEW		
FEJÉRDY András:	<i>Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965</i> (Ism. Somorjai Ádám OSB)	365
FÁY Zoltán:	<i>A Gyöngyösi Ferences Könyvtár.</i> (Ism.: Bodrits István)	367
	<i>Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon</i> (Ism.: Kanász Viktor)	368
BURA László:	<i>Sakkfigurák. A Scheffler János – Bogdánffy Szilárd koncepciók</i> <i>kirakatper.</i> (Ism.: Vincze Gábor)	370
LAKATOS Adél (szerk.):	<i>Patachich Ádám Érsek 1784-es hagyatéki leltára.</i> (Ism.: Vajda Tamás)	377
	<i>Isten házában, közösségben. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben</i> (Ism.: Somorjai Ádám OSB)	379
Marco LAVOPA:	<i>La diplomazia dei “piccoli passi”. L’Ostpolitik vaticana di Mons.</i> <i>Agostino Casaroli.</i> (Ism.: Somorjai Ádám OSB)	380
SOMORJAI Ádám (szerk.):	<i>A bencés konföderáció</i>	382